

УДК 930.2:324(477.82)“1906/1907“

Я.П. Цецик

МАТЕРІАЛИ ПЕРІОДИЧНОЇ ПРЕСИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРІВ НА ВОЛИНІ У 1906 – 1907 рр.

У статті відображено перебіг передвиборчих процесів до II Думи у Волинській губернії на сторінках преси. З'ясовано, що автори публікацій відображали позитивно лише діяльність монархістів, а до їхніх опонентів ставилися упереджено. Така позиція сприяла ускладненню суспільно-політичного життя регіону. Проаналізовано роль органів імперської влади у зміцненні впливів монархічних структур у регіоні.

Ключові слова: вибори, Волинь, виборщики, преса, політична партія, чорносотенці.

Актуальність статті зумовлена необхідністю неупередженого аналізу ролі періодичної преси у виборчих процесах на Волині наприкінці 1906 – на початку 1907 рр. та визначення її впливу на ускладнення міжнаціональних і міжконфесійних взаємовідносин у краї.

Джерельну базу дослідження становлять матеріали, опубліковані на сторінках газети «Життя Волині» під час виборів до II Думи, аналіз, вивчення та систематизація яких дає змогу детально проаналізувати передвиборчу діяльність чорносотенців на Волині наприкінці 1906 – на початку 1907 рр.

Мета і завдання дослідження: використовуючи документи, дослідити пріоритетні напрями передвиборчої діяльності СРН на Волині та висвітлити негативні результати цієї діяльності, що призвело до ускладнення міжнаціональних та міжконфесійних взаємовідносин у краї.

На початку ХХ ст. у Російській імперії суспільно-політична ситуація ускладнилася. Після оприлюднення Маніфесту від 17 жовтня 1905 р. у країні мали змогу легально функціонувати різні політичні угруповання. В результаті об'єднання монархічних політичних структур наприкінці 1905 р. у Петербурзі було створено Союз руського народу (СРН), який незабаром зайняв лідируючі позиції у чорносотенному монархічному русі. Важливу і помітну роль у ньому відігравало православне духовенство.

Незабаром осередки СРН розпочали активну діяльність у різних регіонах імперії, в тому числі й на українських землях, що входили до складу Російської імперії, і на Волині, зокрема. Завдяки підтримці органів влади та православного кліру Волинь через кілька років стала одним з провідних центрів чорносотенного руху в імперії, а Почаївська Лавра – головним осередком пропаганди чорносотенної ідеології у Південно-Західному краї.

У своїй пропагандистській роботі чорносотенці важливу увагу приділяли розповсюдженню різноманітних агітаційних матеріалів, преси, через які вони нав'язували свою точку зору. У той період на Волині виходила низка періодичних видань, які відверто проповідували ідеологію СРН або її підтримували. Одним із таких видань була газета «Життя Волині», заснована восени 1906 р. у Житомирі.

Аналіз циклу матеріалів, опублікованих на сторінках цього видання, дозволить нам проаналізувати участь чорносотенців у виборах до II Державної Думи на Волині, відслідкувати важливі моменти їхньої передвиборчої пропаганди та дослідити коло питань, які порушувалися на сторінках часопису. На відміну від матеріалів, що

публікувалися у «Почаївському листку» у «Житті Волині» у 1906 р. тон щодо опонентів був стриманішим, а поряд з політичними й виборчими питаннями порушувалися й інші.

В одній публікації під назвою «Пастирство і політика» увага акцентувалася на тому, що «Останнім часом наше духовенство цікавить питання, як поєднати пастирство і політику: чи можливо одночасно бути і проповідником церкви і хоча б у якійсь мірі політичним діячем?» [1, с. 3]. І далі, обстоюючи свою точку зору автор наголошував, що частина представників духовенства вважали політичну діяльність не їхньою справою і що священнослужителі не повинні впливати на політичні переконання мирян, а тоді як інша частина вважала робити це за доцільне. При цьому підкреслювалося, що священники добре розуміли, яку роль вони можуть відігравати у політичному житті, особливо під час виборів [1, с. 3].

Автор статті, наводячи дві точки зору священників щодо їхньої участі в політичних процесах, акцентував увагу на тій обставині, що представники культу мали великі можливості впливати на політичне життя держави, і що саме православне духовенство будучи активними пропагандистами ідеології СРН, зміцнювало позиції чорносотенців у краї.

Одночасно газета звертала увагу на той факт, що на парафіяльне духовенство на початку ХХ ст. зростала кількість скарг, викликаних самовільним збільшенням священниками плати за проведення обрядів: «Час від часу в нас на порядок денний виноситься питання про некоректні відносини духовенства і парафіян». У зв'язку з цим пропонувалася форма порозуміння священників і парафіян: «Служитель церкви, який турбується по духовні блага парафіян, повинен сприяти задоволенню їх потреб, не шкодуючи праці і зусиль. Також совісний парафіянин повинен бути уважним до потреб служителя й оберігати його від бідності» [2, с. 1-2].

Таким чином, усі конфліктні питання між священниками і парафіянами бажано вирішувати шляхом пошуку компромісу, а не шляхом конфліктів. Це розуміла частина керівництва єпархій, вбачаючи у самовільному підвищенні плати за виконання церковних обрядів парафіяльними священниками ускладнення їхніх взаємовідносин з парафіянами. І це тоді, коли у регіоні спостерігалось зростання чисельності протестантських громад, а частина православних переходила до римо-католицької церкви, що стало можливим після оприлюднення Маніфесту від 17 квітня 1905 р. «Про засади віротерпимості». А це негативно позначалося на іміджі православної церкви.

Пропагуючи ідею посилення влади російського імператора, чорносотенці обґрунтовували позицію, що в новообраній Думі мали бути лише прибічники проурядових політичних структур. У зв'язку з наближенням виборів до Державної Думи пропагандистські зусилля сконцентровувалися на закликах «чесно виконати обов'язок громадянина». Бо якщо Думу «захоплять кадети та інші революціонери, це призведе до нових страждань і спричинить великий ризик самому існуванню уряду». Тому автор статті закликав читачів підтримати під час виборів СРН, який стояв на платформі «збереження порядку», [3, с. 1].

Враховуючи існуючу ситуацію, чорносотенці не гребували ніякими засобами. Одним із елементів їхньої передвиборчої роботи була дискредитація опонентів шляхом поширення про них неправдивих відомостей, при цьому себе зображаючи «захисниками стабільності й спокою у державі». Видання рясніло, говорячи сучасною мовою всілякими фейковими повідомленнями щодо опонентів, не підкріпленими жодними реальними фактами. Мета подібних публікацій була одна – дискредитувати опонентів і залякати виборців.

З метою об'єднання на майбутніх виборах до Думи монархічних сил за ініціативою СРН у Києві було заплановано провести 19-21 листопада 1906 р. з'їзд «російських виборців Південно-західного краю». Дозвіл на його проведення дало Міністерство

внутрішніх справ імперії. У з'їзді мали право брати участь всі «російські виборці», незалежно від їхніх політичних поглядів, які вважали за «можливе об'єднатися навколо принципів російської державності й необхідності боротьби з анархізмом» [4, с. 3].

Після проведення з'їзду читачів інформували, що у ньому взяли участь росіяни Південно-Західного краю, які стояли на позиції необхідності підтримки держави. Щодо політичних переконань учасників цього з'їзду, то повідомлялося, що серед них були й «люди порядку, які належали до таємних партій». Адже відповідно до тверджень організаторів цього заходу, «ніхто не має права позбавляти на представництво» в Думи росіян регіону. Мова йшла не лише про великих землевласників, а й про міщан. Ідеологи СРН демагогічно заявляли, що «Ми не говоримо, що ні поляки, ні євреї не повинні потрапити до Державної Думи. Навпаки ми вважаємо, що вони повинні потрапити до неї». Однак принагідно додавалося, що «ми, росіяни, знаємо, що поляки ставляться до нас не те що не дружньо, а навіть – вороже». Власне, сам з'їзд зумовлений тим, що на попередніх виборах до Думи російські землевласники зазнали поразки, а основною причиною цього називалася їхня роз'єднаність [5, с. 1].

Таким чином, як свідчить аналіз діяльності чорносотенців у регіоні, на практиці у національному питанні вона була діаметрально протилежною, ніж писалося в досліджуваному виданні. Варто зазначити, що взаємовідносини між польськими та російськими землевласниками напередодні виборів до Думи ускладнилися. Причиною цього був комплекс заходів, реалізований чорносотенцями, аби не допустити обрання депутатами представників польської аристократії. Намагання об'єднати всіх прибічників даної ідеології відповідно до планів організаторів з'їзду мало сприяти посиленню позицій чорносотенців у краї, а цю мету переслідували не лише керівники СРН, а й представники кліру та влади.

В іншій статті з посиланням на публікації в польських часописах ішлося, що ставлення польського населення до участі у виборах змінилося, більшість представників цієї етнічної групи, які мали право голосу планували брати в них участь. Найбільше чорносотенців непокоїв той факт, що депутати-поляки з Привіслинського та Південно-Західного краю мали об'єднатися у Думі зі «своїми братами з Царства Польського» й тоді вони могли становити «силу, об яку розіб'ються всі помисли ворогів» [6, с. 1].

Неупереджена оцінка цієї публікації наштовхує на певні роздуми: чи міг володіти автор статті, опублікованій у провінційній газеті, інформацією про плани депутатів-поляків у Думі напередодні виборів?!. Щодо активної участі польського населення у виборчих процесах під час обрання депутатів – це не було таємницею.

Отже, які свідчить аналіз публікацій їх основною метою, було сформувані в очах виборців негативний образ поляків. Адже саме вони становили більшість поміщиків регіону й активно брали участь у суспільно-політичному житті. Враховуючи ті обмеження, які застосовувалися до них на Волині (серед повітових предводителів дворянства не було жодного польського землевласника) саме вибори до Думи розглядалися ними як один з важелів впливу на органи адміністративної влади. Всіляко намагаючись обмежити обрання депутатами поляків чи євреїв, владні структури у дусі тогочасної імперської політики намагалися будь-якими способами дискредитувати своїх опонентів. Безпосередньо твердячи про їхнє «вороже ставлення до держави, православної церкви» Це не лише ускладнювало суспільно-політичну ситуацію в краї, але й загострювало міжетнічні та міжконфесійні взаємовідносини. Саме така політика покладалася в основу діяльності органів імперської влади, а православне духовенства та чорносотенці були їх ідеологами.

В іншій статті стверджувалося, що в імперії не було ніяких «правих партій», а були лише «російські люди, віддані Царю», яких їхні опоненти називали «правими», що противники влади проводили «цілеспрямовану діяльність, спрямовану на підриг армії

шляхом розбещення солдатів». У результаті це призвело до того, що «в основоположних поглядах на головні принципи існування й розвитку армії в наш час панує значний хаос». Тому кожен виборщик повинен був визначитися, «кого б обрати до Думи»: чи діячів, які здатні боротися за «святу справу розвитку рідної армії на страх ворогам зовнішнім і внутрішнім», або діячів, які «задовольняють бажання ворогів послабити армію», щоб легше було перемагти «чесних людей» [7, с. 1-2]. У тому ж самому номері досліджуваного видання у зверненні до виборців регіону відзначалося, що до виборів залишилося надзвичайно мало часу. Тому «Минув час партій і розпорошеності. Перед нами два шляхи: революції й миру». Відповідно до позиції видання іншого вибору не було. «Ми повинні обрати до Державної Думи не показних «прогресистів», кадетів і автономістів, не революціонерів, соціалістів і демократів, які прикриваються оманливою кличкою «трудящих», а людей, які безкорисливо люблять Батьківщину і здатні до чесної роботи у Державній Думі. Закликаємо російських виборців продумати й зважити, хто достойний бути нашим представником у Державній Думі» [8, с. 1].

Також писалося, що «російські люди» від своїх опонентів «отримали презирливе прізвисько «чорносотенці», а їхні опоненти, які називали себе «передовими, намагаються захопити владу, щоб поневолити російську націю». Щоб цього не сталося, автор статті закликав виборців голосувати лише за представників чорносотенного СРН [9, с. 1-2].

Отже, на сторінках досліджуваного видання напередодні виборів постійним було твердження, що виборці Волині мали віддати свої голоси за представників СРН, що опоненти влади, до яких без розбору відносили представників усіх політичних течій, намагалися проводити роботу спрямовану на послаблення збройних сил, чим мали скористатися зовнішні й внутрішні вороги. Друкування подібних матеріалів свідчить, що чорносотенці для досягнення своєї мети використовували будь-які засоби, не зупиняючись навіть перед прямим обманом суспільства. Значну допомогу у їхній пропагандистській роботі їм надавав православний клір.

У листопаді 1906 р. у пресі було оприлюднено звернення до осіб, які мали право брати участь у повітових та міських з'їздах виборщиків. У ньому наголошувалося, що потрібно якомога швидше подати у повітові по виборах до Державної Думи комісії заяви про право на участь у виборах. Особливо мали клопотатися питанням про внесення своїх прізвищ у списки, особи які не сплачували квартирного податку, особи, які мали право брати участь у виборах за довіреністю своїх найближчих родичів, орендарі та управителі маєтків [10, с. 1].

Відповідно до Положення про участь у виборах до Державної Думи особи, які володіли майновим цензом, мали право брати участь у повітових з'їздах землевласників або міщан, на яких обирали делегатів на губернський з'їзд виборщиків. Участь у виборах не мали права брати жінки навіть за наявності у них майнового цензу, але вони мали право передати це право своєму чоловіку чи дорослому сину. Це можна було зробити за наявності письмової заяви про передачу виборчого цензу за погодженням з повітовою по виборах у Державну Думу комісією. Лише тоді особа, якій передали право на участь у виборах вносила у списки виборщиків [11, с. 55].

Таким чином, враховуючи високий майновий ценз виборців, частина жителів регіону позбавлялася права на участь у виборах депутатів. Також не мали права голосувати жінки, навіть за наявності у них майнового цензу, який давав право на участь у виборах вони могли його передати своєму чоловікові або сину.

Проведення агітаційної роботи чорносотенцями завдяки підтримці їх органами влади давали свої результати. Створення відділів організації у різних повітах, використання преси з метою дискредитації опонентів, публікація матеріалів, спрямованих на нав'язуванням своєї ідеології та розповсюдження неправдивої

інформації загострювали й так складну політичну ситуацію в тогочасному поліетнічному суспільстві Волині.

У першій половині січня відділи СРН провели свої збори, присвячені виборам, на яких висували кандидатів до Думи. Так, 14 січня 1907 р. у Житомирі на «передвиборчому зібранні» місцевого відділу СРН було обрано кандидатів від організації [12, с. 1].

Отже, як бачимо, волинські відділи СРН напередодні виборів консолидували свої зусилля з метою не допустити обрання депутатами представників інших етнічних груп та опонентів організації. Така діяльність дала бажаний для чорносотенців результат: всі депутати Думи обрані на Волині були або членами СРН, або ж поділяли їхні погляди. Серед них був і В. В. Шульгін один із керівників організації в імперії. Важливу роль у таких результатах відіграло православне духовенство.

Таким чином, аналіз матеріалів, опублікованих на сторінках досліджуваного видання, дає змогу об'єктивно проаналізувати участь чорносотенців у виборах до II Думи на Волині. Також з'ясовано, що проведення ними у дусі тогочасної російської шовіністичної пропаганди передвиборної агітації було спрямоване на розповсюдження неправдивої інформації про опонентів з метою їх дискредитації. Така діяльність, враховуючи наявність цензури, проводилася відповідно до планів російської влади, яка бажала мати лояльну Думу. З іншого боку, це посилювало міжетнічне й міжконфесійне протистояння в краї, конструкторами, якого були чорносотенці, православне духовенство та органи російської влади.

Список використаної літератури

1. Пастырство и политика // Жизнь Волини. – 1906. – № 2. – 15 октября. – С. 3 ; Pastyrstvo i politika // Zhizn Volyni. – 1906. – № 2. – 15 oktyabrya. – S. 3.
2. Жизнь Волини. – 1906. – № 56 – 21 декабря. – С. 1-2 ; Zhizn Volyni. – 1906. – № 56 – 21 dekabrya. – S. 1-2.
3. Савенский А. Политические письма / А. Савенский // Жизнь Волини. – 1906. – № 8. – 22 октября. – С. 1 ; Savenskiy A. Politicheskie pisma / A. Savenskiy // Zhizn Volyni. – 1906. – № 8. – 22 oktyabrya. – S. 1
4. Внеплановый съезд русских избирателей в Киеве // Жизнь Волини. – 1906. – № 13. – 28 октября. – С. 3 ; Vneplanovyy sezd russkikh izbirateley v Kieve // Zhizn Volyni. – 1906. – № 13. – 28 oktyabrya. – S. 3.
5. Съезд русских избирателей в Киеве // Жизнь Волини. – 1906. – № 15. – 31 октября. – С. 1 ; Sezd russkikh izbirateley v Kieve // Zhizn Volyni. – 1906. – № 15. – 31 oktyabrya. – S. 1.
6. К выборам в Государственную Думу // Жизнь Волини. – 1906. – № 15. – 31 октября. – С. 1 ; K vyboram v Gosudarstvennyuyu Dumu // Zhizn Volyni. – 1906. – № 15. – 31 oktyabrya. – S. 1.
7. Бонч-Бруневич М. Армия, народ и Дума / М. Бонч-Бруневич // Жизнь Волини. – 1907. – № 76. – 17 января. – С. 1-2 ; Bonch-Brunevich M. Armiya, narod i Duma / M. Bonch-Brunevich // Zhizn Volyni. – 1907. – № 76. – 17 yanvarya. – S. 1-2.
8. Граждане // Жизнь Волини. – 1907. – № 76. – 17 января. – С. 1 ; Grazhdane // Zhizn Volyni. – 1907. – № 76. – 17 yanvarya. – S. 1
9. К выборам в Государственную Думу // Жизнь Волини. – 1907. – № 76. – 17 января. – С. 1-2 ; K vyboram v Gosudarstvennyuyu Dumu // Zhizn Volyni. – 1907. – № 76. – 17 yanvarya. – S. 1-2.
10. Граждане // Жизнь Волини. – 1906. – № 19. – 4 ноября. – С. 1 ; Grazhdane // Zhizn Volyni. – 1906. – № 19. – 4 noyabrya. – S. 1.
11. Цецик Я. П. Выборы до I Думи у Волинській губернії / Я. П. Цецик // Слов'янський вісник. – 2013. – № 15. – С. 54-57 ; Cecik Ya. P. Tsetsyk Ya. P. Vybery do

I Duma u Volynskii hubernii / Ya. P. Tsetsyk // Slovianskyi visnyk. – 2013. – № 15. – S. 54-57.

12. От Житомирского отдела СРН // Жизнь Волыни. – 1907. – № 72. – 18 января. – С. 1 ; Ot Zhitomirskogo otdela SRN // Zhizn Volyni. – 1907. – № 72. – 18 yanvarya. – S. 1.
Стаття надійшла до редакції 10.05.2018 р.

Ya. Tsetsyk

**MATERIALS OF THE PERIODIC PRESS AS SOURCE OF RESEARCH OF
ELECTIONS ARE ON VOLHYNIA IN 1906 – 1907**

The article describes the course of pre-election processes to the II Duma in the Volyn province on the press. It was found out that the authors of the publications reflected only the activities of the monarchists, and their opponents were biased. Such a position contributed to the complication of the socio-political life of the region. The role of imperial authorities in strengthening the influence of monarchical structures in the region is analyzed. On the basis of an impartial study, analysis and systematization of documents it is proved that the Black Hundreds in their activity enjoyed the support of the authorities, who were interested in the fact that the deputies of the Duma were representatives of the monarchical structures.

The members of the organization on the pages of the investigative press felt that the opponents of the authorities, to which they uncorrupted the representatives of all political currents, tried to carry out work aimed at easing the armed forces, which had to be used by external and internal enemies. The printing of such materials shows that the Black Hundreds used any means to achieve their goal, not stopping even before direct deception of society.

Conducting such election campaigning shows that one of its tools used by the Black Hundreds was the dissemination of false information about the opponents of the organization, which had to affect their discredit.

Keywords: elections, Volyn, electors, press, political party, Black Hundreds.